

UNUTULAN DÖNEM ENDÜLÜS TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ¹

Zafer ŞEN²

Endülüs , Müslümanların İspanya'ya verdikleri isimdir. Günümüzde ise İspanya'nın güneyinde bir eyaletin adıdır. İlk dönem İslâm fetihlerinin tabii bir uzantısı olarak 711-714 yılları arasında Müslümanların hakimiyetine geçen Endülüs coğrafi sınırları zamanla daralmakla beraber sekiz asır boyunca İslâm ülkesi olarak kalmıştır.³

Araplar tarafından İspanya için kullanılan ve ülkeden tamamen çıkarılmalarından sonra İspanyolcaya *Andalucia* şeklinde ve önceleri yalnız “*Müslüman İspanyası*” anlamına gelen Endülüs (Endelüs) kelimesinin kökeni kesin biçimde tespit edilebilmiş değildir. Bugün genellikle , Hispania karşılığı olarak ilk defa fetihten sonra 98 (716) yılında basılmış bir sikke üzerinde görülen ismin 5.yüzyılda Kuzey Afrika'ya geçmeden önce on sekiz yıl kadar İspanya'nın güneyinde Vandallar'ın adından türetilmiş olabileceği (*Vandalicia/ Vandal ülkesi*) kabul edilmektedir.⁴

Müslümanların İspanya serüveni , ilk İslam fetihlerinin son halkasını teşkil eden Endülüs'ün fethiyle başlamıştır.710 yılına kadar birkaç şehir ve kale dışında Kuzey Afrika'nın tamamını ele geçirmiş olan Müslümanların yeni bir hamle daha yaparak 710 yılında Kuzey Afrika valisi *Musa b.Nusayr*, Emevi Halifesi *Velid b.Abdülmelik*'ten izin alarak Tarif b.Malik'i keşif gayesiyle İspanya'nın güney sahillerine göndermiştir.⁵ *Tarif b.Malik*'in bol ganimetlerle dönmesinden sonra fetih hazırlıklarına başlandı. Musa b.Nusayr 711 yılında azatlısı Berberi asıllı *Tarık b.Ziyad*'ı iç kavgalarla boğuşan Vizigot Krallığı'nın hüküm sürdüğü İspanya üzerine göndermiş ve Tarık b. Ziyad kısa zamanda İspanya'nın Tuleytula (Toledo) şehrine kadar ki kısmını hakimiyeti altına almıştır.⁶ Böylece İspanya'da ilk fetihler gerçekleşmiştir.⁷ Musa b. Nusayr, Bizanslıları Kartaca'dan

¹ 23.10.2010 tarihinde yazılmıştır.

² Araştırmacı, Tarihçi, Yazar , www.zafersen.com , zafer@zafersen.com

³ Mehmet Özdemir ,**Endülüs**, DİA, İstanbul, XI, S.210

⁴ Seyyid Abdülaziz Salim, **Tarihu'l-Müsiimin ve Asâruhum fi'l-Endelüs**, İskenderiye, 1985, s.33

⁵ Özdemir, **Endülüs**, DİA, XI, s.223

⁶ Philip Hitti, **İslâm Tarihi** ,(çev.Salih Tuğ), İstanbul, 1980, III, s.797

⁷ Hüseyin Münis, **Fecrü'l-Endelüs**, Cidde, 1985, s.47

kovarak Atlantik Okyanusu'na kadar uzanan bölgeyi hakimiyeti altına almasıyla Avrupa'nın fethinde ilk engeli aşılmıştır.⁸

711 yılından itibaren Müslümanların ve gayrimüslim tebaanın çeşitli sahalardaki faaliyetleri ile parlak bir medeniyetin doğuşuna sahne olan,⁹ Endülüs ilim ve sanatta kendine özgü bir yorum getirmiştir.¹⁰

Endülüs Siyasi tarihi başlıca altı ayrı döneme ayrılmaktadır. Şimdi sırasıyla bu dönemleri başlıklar halinde kısaca inceleyelim.

I.Valiler Dönemi

Valiler dönemi hicri 93-137 miladi 711-755 yıllarını içine alır. Bu dönemde Endülüs, doğudaki Emevi Devleti'nin bir vilâyeti olarak idare edilmiştir. En önemli gelişme , Müslüman fatihlerin Pireneler'i aşarak Avrupa'nın fethi için yaptıkları askeri seferlerdir. Bu seferlerde Müslümanlar , 732 senesinde Paris'e kadar gelmişlerdir. Bunun dışında Endülüs'te yeni bir toplum düzeni oluşturulmaya gayret edilmiştir. Vizigotlar döneminde Katolik kilisesinin tahrikiyle Yahudiler ve Arianistler üzerindeki baskılara son verilerek özgür bir dini ortam oluşturulmuştur. Böylece tabakalaşma esasına dayalı eski toplum düzenine son verilmiştir.¹¹

II.Endülüs Emevileri Dönemi

Doğudaki devlet düzenini örnek alan Endülüs'ü 756 senesinde bağımsız bir devlet haline getiren Endülüs Emevileri, bir taraftan siyasi varlıklarını devam ettirebilmek için müstakil bir ordu kurarken , diğer yandan Kahire,Mekke,Medine, Bağdat ve Şam gibi o günün gözde ilim merkezlerine çok sayıda öğrenci göndererek bu merkezlerdeki ilmi gelişmelerin Endülüs'e aktarımını sağladılar.¹²

756-1031 yılları arasını kapsayan bu dönemde Avrupa'daki kiliselerde bulunan papazlar dışında okuma yazma bilen kimse zor bulunurken Endülüs'te halkın tamamına

---

⁸ Philip Hitti, **a.g.e.**, III, s.776

⁹ Özdemir, **Endülüs**, DİA,XI, s.222

¹⁰ Adil Said Biştavi, **El-Endelüsiyyün**, Dımaşk, 1985, s.16

¹¹ Hüseyin Münis, **La Division Plítico-Adminis-trativa De La Espania Musulmana** ,Revista Del Instituto Egipcio de Estudios İslamicos, V., Madrid, 1957, s.79

¹² Muhammed b. Abbüd, **Et-Tarihüs Siyasi ve'l İctimai lil-İşbiliyye**, Tıtvan 1983, s.217

yakını okur yazardı. Ekonomik ve bayındırlık faaliyetlerinin artmasının yanısıra başkent Kurtuba (Cordoba) bir diplomasi merkezi haline gelmişti. Sağlanan hoşgörü ortamı sayesinde cami, kilise ve havra yan yana kavgasız yaşama imkanı buldu. Sonuç olarak Endülüs bu devrede Avrupa'nın en güçlü devleti olmuştur.¹³

III.Mülükü't –Tavaif Dönemi

Bu dönem 1031-1090 yılları arasındaki süreyi içerir. 1031 yılındaki iç karışıklıklar sebebiyle Emevi devleti yıkılınca , Endülüs siyasi olarak bir bölünme sürecine girdi. Bu süreçte hemen her şehir bağımsız devletçiklere dönüştüler. Bu siyasi bölünmeye rağmen Endülüs'te medeniyet alanındaki yükseliş devam etti. Bunun en önemli göstergesi hemen her şehrin bir Kurtuba'ya dönüşmesi olmuştur. Edebiyat ,astronomi,tıp ve felsefe alanında önemli gelişmeler kaydedildi. Fakat siyasi bölünmüşlük ,İspanya'nın ikinci büyük şehri olan *Tuleytula*'nın (Toledo) 1085 yılında düşmesine sebep olmuştur. Bu durumda Endülüslüler Kuzey Afrika'dan yardım istemek zorunda kalmışlardır.¹⁴

IV.Murabıtlar ve Muvahhidler Dönemi

1147-1229 yıllarını kapsayan bir dönemdir.1086 senesinde Endülüslülerin yardımına koşan ve Kuzey Afrika'da büyük devlet kurmuş olan Murabıtlar, 1147 senesine kadar Endülüs'ü kendilerine bağlı bir vilayet olarak idare ettiler.Bu tarihten sonra Endülüs'ün idaresi yine Kuzey Afrika'dan gelen Muvahhidler tarafından üstlenildi.¹⁵ Bu dönemde Hristiyan Avrupa, Papalığın yönlendirmesiyle Endülüs'ü haçlı saldırılarının hedefi haline geldi. Bu nedenle bu dönemde çoğunlukla haçlılara karşı verilen savunma savaşlarıyla geçti. Fakat uygarlık alanındaki gelişmeler durmadı.Nitekim Avrupa'yı derinden etkileyen *İbni Rüşd* (Averros), *İbni Bace* (Avempace) ve *İbni Tufeyl* gibi alim ve filozofların yetişmesi bu döneme rastlar.¹⁶

---

¹³ C.F.Seybold, **Endülüs**, İslam Ansiklopedisi, C.IV, İstanbul, 1993, s.271

¹⁴ Özdemir, **Endülüs**, DİA,XI, s.222

¹⁵ Salim ,**a.g.e.**, s.115

¹⁶ Seybold., **a.g.e.**, s.271

V.Gırnata Emirliği

Muvahhidler idaresinin 1228' de yıkılması üzerine Hristiyan İspanya Endülüs toprakları üzerinde hızlı bir işgal hareketi başlattı. Kendilerini savunacak gücü kaybeden Endülüslüler güneydeki Gırnata, Malaga, ve Meriyye dışındaki toprakları kaybettiler. 1231 yılında Nasriler sülalesi elde kalan bu topraklarda bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bu küçük Gırnata Sultanlığı (1238-1492) , yürüttüğü siyaset sayesinde iki buçuk asır ayakta kalabilmeyi başardı. Gerek İslam gerekse dünya mimarisinin en gözde eserlerinden biri olan Elhamra Sarayı bu döneme aittir. 1490 senesinde Hristiyan orduları tarafından kuşatılan Gırnata ,1492'de yapılan bir anlaşma ile Müslümanların dini ve medeni hakları garanti altına alınması şartı ile teslim oldu. Böylece İspanya'da sekiz asırdır devam eden İslam hakimiyeti son bulmuş oldu.¹⁷

VI.Moriskolar¹⁸

Gırnata Sultanlığı'nın yıkılmasıyla beraber İspanya'da Hristiyan hakimiyetinde çok sayıda Müslüman kalmıştı. 1497 senesinde Katolik kral *Ferdinand* ve kraliçe *İzabella*, yaptıkları anlaşmayı hiçe sayarak kalan Müslümanların zorla Hristiyanlaştırılmasına karar verdiler. Müslümanları kapalı mekanlara koyarak üzerlerine vaftiz suyu serpip Hristiyan oldukları ilan edildi. Kuran-ı Kerim ve diğer Arapça eserler toplatıldı. Kütüphaneler boşaltıldı. Geleneksel kıyafetler yasaklandı. Çocuklarına Arapça öğretilmesi yasaklandı. Camiler kiliseye çevrildi. Aksi davrananlar Engizisyon'a sevk edildi. Kimi İspanyol kaynaklarına göre Engizisyon, Müslümanlar için üç binin üzerinde ağır ölüm kararı vererek ya kazığa oturtmuşlar veya yakmışlardır. Bunlara rağmen Müslümanlar dini yaşantılarını gizli de olsa devam ettirebildiler. 1609 yılında İspanya krallığı kilise ile bir karar alarak İspanya sınırları içindeki Müslümanların dışarı çıkarılmasına karar verdi. Bir kısmı Fransa içlerine bir kısmı da Afrika'ya sürüldü. Bu sürgünlerde yüzbinlerce

---

¹⁷ E.Teres Sabada, **Linajes Arabes en Al-Andalus**, Al-Andalus, XXII, Madris, 1957, s.51

¹⁸ Morisko lafzı birçok kitap ve derlemelerde, *Tarık bin Ziyad* tarafından fethedilmesinden İslami yönetimin 1492 yılında Gırnata'da yıkılmasına kadar İber yarımadasında yaşamakta olan (Şu anda Portekiz ve İspanya'nın bulunduğu yarım adadaki) Müslümanlara verilen bir isimdir. İspanyolca sözlükler, Morisko deyiminin kökeninin "**Moro**" olduğuna işaret etmektedir. Bununla Kuzey Afrika'da yaşamakta olan insanları kastediyorlardı. Sonra bu sözcük, **Morisco** kelimesine dönüşerek İspanya'da Gırnata'nın düşüşünün ve Müslümanları din değiştirmeye zorlamalarının ardından Hristiyanların yönetimi altında kalan Müslümanlar için kullanılır oldu.

Endülüslü Müslüman hayatını kaybetti. Müslümanların İspanya'dan çıkarılmasına rağmen etkileri daha sonra da devam etti.¹⁹

Endülüs'ün kaybının o günden günümüze Müslümanlar üzerinde derin etkileri olmuş ve İslam edebiyatının çeşitli dallarında sıkça işlenen konulardan birisi haline gelmiştir.

Ülkemizde Endülüs Tarihi uzmanı olarak çalışan akademisyenlerimiz azınlıktadır. Bunlardan bir tanesi olan Doç. Dr. Lütfi Şeyban Endülüs ile ilgili olarak şu çarpıcı tespiti yapmaktadır .”*Sosyolojik bir gerçeklik olarak bilinmektedir ki, her büyük milletin kültürünün korunması, yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında din ana unsur konumundadır. Bugünkü İspanyolların ataları, bundan 6 asır öncesine kadar çoğunlukla Müslüman idiler. Eğer bugün etkili bir tebliğ çalışması yapılabilirse bu insanların genlerine işlemiş olan İslamîlik hislerinin yeniden canlanması mümkündür. Nitekim, son on yıldır görülen gelişmeler bunu doğrular niteliktedir.*”²⁰

Türkiye’de akademik ve her türlü seviyeye uygun Endülüs yayınları yapılmalıdır. Hatta Endülüs Araştırmaları Enstitüleri, Endülüs Vakıfları kurulmalıdır. Endülüs coğrafyası ,Tarih bilinci oluşturulmasında önemli olan tarihi geziler kapsamına alınmalıdır. Değişen ve gelişen ülkemizde artık rahatlıkla seyahat, gezi, tur imkanları mevcuttur. Endülüs mutlak suretle ziyaret edilmeli, o tarihi doku yerinde görülmelidir. İslam Dünyasının ne derece bir yüksek bir seviyeye kavuştuğu ibretle tetkik edilmeli, günümüze ışık tutacak tarafları müşahade edilmelidir.

İbn Rüşd’ün Endülüs ile ilgili sözleri ile tamamlayalım. “*İşbiliye’de (Sevilla) bir âlim öldüğünde kitapları Kurtuba’ya (Cordoba) taşınıp orada satılırdı. Kurtuba’da bir çalgıcı öldüğünde ise İşbiliye’ye taşınırdı. Kurtuba, Allah’ın beldeleri içinde kitabın en çok olduğu yerdir.*”²¹

---

¹⁹ Özdemir, **Endülüs**, DİA,XI, s.221

²⁰ Doç. Dr. Lütfi Şeyban, **Bugün Endülüs İçin Yapılabilecekler**, <http://www.endulus.net/anasayfa.html> , 23.10.2010

²¹ İbn Rüşd (**Makkarî-Nefh**, I, 145-146)

Ek 1 : Endülüs Emevi Sultanları²²

Sıra No	İsim	Doğum Târihi	Tahta Çıkışı	Vefâtı
1	Abdurrâhman bin Muâviye bin Hişâm bin Abdülmelik	728 (H.110)	756 (H. 138) (H.170)	787
2	Hişâm bin Abdurrahmân	759 (H.142)	787 (H. 170) (H.180)	796
3	Hakem bin Hişâm	771 (H.154)	796 (H. 180) (H.239)	852
4	Abdurrahmân bin Hakem	792 (H.176)	821 (H. 206) (H.239)	852
5	Muhammed bin Abdurrahman	823 (H.208)	852 (H. 239) (H.273)	886
6	Münzir bin Muhammed	(?)	886 (H. 273) (H.295)	908
7	Abdullah bin Muhammed	872 (H.258)	908 (H. 295) (H.300)	912
8	Abdurrahman Nasır bin Muhammed bin Abdullah	890 (H.277)	912 (H. 300) (H.350)	961
9	Hakem bin Abdurrahmân	(?)	961 (H. 350) (H.366)	977
10	Hişam bin Hakem	962 (H.351)	977 (H. 366) (H.403)	1013
11	Muhammed Mehdi bin Hişam bin Abdül Cebbar bin Abdurrahmân Nasr	(?)	1009 (H.399)	(?)
12	Hişam bin Hakem (ikinci defâ tahta çıkışı)	(?)	1009 (H. 399) (H.403)	1013
13	Süleyman bin Hakim bin Süleymân bin Abdurrahman Nâsır	(?)	1013 (H. 403) (H.407)	1017
14	Ali bin Hamûd bin İmâmı Hasan	(?)	1017 (H. 407) (H.408)	1018
15	Kâsım bin Hamûd	(?)	1018 (H. 408) (H.412)	1021
16	Yahyâ bin Ali	(?)	1021 (H. 412) (H.413)	1022
17	Abdurrahmân bin Hişam bin Abdülcebbar	(?)	1022 (H. 413) (H.413)	1022
18	Muhammed bin Abdurrahmân Abdullah bin Abdurrahmân Nasır	(?)	1022 (H. 413) (H.414)	1022
19	Hişâm bin Abdülmelik bin Abdurrahmân Nâsır	(?)	1027 (H. 418) (H.422)	1031

²² Yeni Rehber Ansiklopedisi, **Endülüs Emevi Devleti Maddesi**, Türkiye Gazetesi yayınları, İstanbul, 1993